

ЕКООСВІТА / ВІДКРИТИЙ УРОК

ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ - ОДНА ІЗ НАЙАКТУАЛЬНІШИХ ПРОБЛЕМ СЬОГОДЕННЯ

Людство все ще не усвідомлює загрози власному існуванню, коли надмірно використовує або просто знищує види живих істот на планеті. Люди живуть в своїх країнах, містах, селах, домівках і вважають, що на планеті Земля, чи зокрема на власній території, вони можуть робити все, що їм заманеться, дивлячись на розв'язання соціальних і побутових проблем лише крізь призму власних інтересів і бажань, забуваючи, що людина - це біосоціальна істота, і її біологічна складова повністю залежить від навколишньої природи.

Україна не є винятком із цього правила. Маючи чудове географічне положення, володіючи ще і досі значними природними багатствами, ми не завжди замислюємося: а чи надовго всього цього нам вистачить? Чи побачать наші діти і онуки правжній ліс, в якому будуть жити пташки і звірі, чисте Чорне море і дельфінів, які вільно плавають у ньому, походити казковими стежками Карпат – у цьому справжньому раю природи? Сьогодні проблемами збереження біотичного різноманіття (далі – біорізноманіття) переймається багато свідомих громадян України. Вони шукають наукові підходи до вирішення проблем охорони довкілля, вивчають живу природу, її стан, вносять зміни і доповнення до Червоної та Зеленої книг України, розробляють рекомендації та працюють над створенням законів, які б захистили природу від людини. Але все це – завдання спеціалістів: біологів, екологів, політологів, соціологів, державних службовців. Водночас багато що можуть зробити і роблять неурядові екологічні організації.

Однак це не все. Є ще один підхід, який має бути реалізований. В Україні є діти, є молоді люди, яким не байдужа жива природа. Вони повинні зрозуміти суть і значення біорізноманіття, повинні усвідомити, що це і їхнє багатство, що природа – це спадщина, яку їм залишили предки, близькі і далекі – діди, прадіди, прапрадіди. Тому їхнє ставлення до всього живого має докорінно змінитися. Потрібно виховувати дбайливе ставлення до природи та її багатств. І починати це робити треба якомога швидше.

ФОТО <http://www.karpaty.com.ua>

Актуальною екологічною проблемою є інсуляризація ("фрагментація" на рівні екосистем і ландшафтів. Ред.) – поділ на окремі фрагменти, – біосистем різних рівнів організації: популяцій, екосистем, фітоценозів тощо. Інсуляризація біосистем відбувається з різних причин: природних та антропогенних. У високогір'ї Карпат домінують антропогенні фактори розділення популяцій на фрагменти (випасання, рекреація тощо), хоча й природні чинники теж мають місце (нерівномірне танення снігу на різних висотах, демультиплексні процеси тощо). Наслідки такої інсуляризації передбачити важко. Можливими є випадки, що інсуляризовані фрагменти популяцій з часом відновлять внутрішньопопуляційне різноманіття до рівня, який був до часу їхньої фрагментації, а відтак час існування таких фрагментів (життєздатність) буде продовжений. Однак, найімовірнішим є припущення, що штучно сформовані фрагменти популяцій будуть приречені на вимирання".

(Д-р. біол. наук., професор Й.Царик.)

Рододендрон Кучі
(фото Ю.Масікевича)

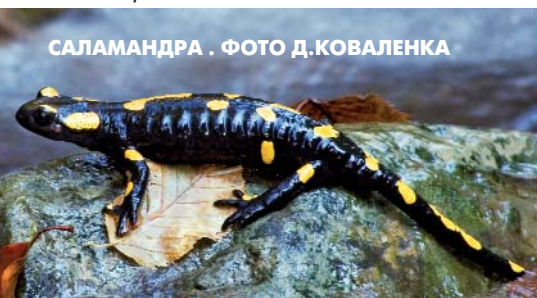
Отже, найважливіше завдання дитячого садка, школи, вищих навчальних закладів – поступово формувати свідомість людини 21 століття! У новій програмі з біології для 12-річної школи в розділах, присвячених рослинному та тваринному світу, вже є спеціальні теми з біорізноманіття. Проте це – лише початок втілення в життя завдання по збереженню довкілля: диких тварин і рослин, гірських і степових, лучних і водних екосистем тощо.

УКРАЇНА МОЖЕ ВТРА

Астрація велика (фото Ю. Масікевича)

Біорізноманіття виявляється на всіх рівнях організації живої матерії. Без різноманіття молекул не буде існувати клітина, без різноманіття тканин не можуть утворитися органи, без різноманіття регуляторних систем і чинників не можуть об'єднатися всі органи в єдиний організм. Однак і на рівні виду представники його популяцій є різними. Не говорячи вже про видове різноманіття і різноманіття екосистем. Людина (вид *Homo sapiens*) сформувалась серед величезної кількості різноманітних видів рослин, тварин й мікроорганізмів і не зможе зберегти себе без них.

САЛАМАНДРА . ФОТО Д.КОВАЛЕНКА

Зникнуть рослини і тварини - зникне людина. Тому про цей взаємозв'язок, про єдиний ланцюжок різноманіття – від молекули до біосфери – належить завжди пам'ятати. Це обов'язково треба враховувати, складаючи навчальні програми для дітей і молоді.

Повернемося до Карпатського регіону. Необхідно, щоб усі, і насамперед діти, знали, що саме Україна була ініціатором створення Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат (Карпатської конвенції), яка була ратифікована Україною законом за номером 1672-IV 7 квітня 2004 року.

Зубри були реінтродуковані в Українські Карпати (після їх повного зникнення) у другій половині 20-го століття. Зараз їх кількість становить близько 80 тварин, які проживають у Бескидах та на Буковині.

Близько 8100 ведмедів живуть у Карпатах на території України, Польщі, Словаччини, Чехії, Угорщини, Румунії та Сербії. Існує два основні центри концентрації бурого ведмеда в Українських Карпатах: західна популяція в гірському регіоні біля кордону з Польщею та східна популяція біля Румунського кордону. Ці дві українські популяції в 1970 році нараховували понад 1300 тварин, але в наступні роки було відзначено значне зменшення кількості тварин і зараз популяція ведмедів налічує менше 350 особин.

Існує багато негативних чинників, які ведуть до зменшення українських популяцій ведмеда, зубра та рисі. Серед найбільш впливових чинників – фрагментація ландшафтів та середовищ існування тварин на невеликі ділянки, розвиток інфраструктури доріг і збільшення інтенсивності руху транспорту, браконьєрство інші види людської діяльності, зокрема, мисливство, рекреація, розширення поселень та сільське господарство, а також міжродове схрещування (особливо для зубрів, коли мало особин в популяції). Більшість цих загроз для природи та диких тварин наростають, і їх вплив підсилюється внаслідок відсутності відповідної законодавчої бази та недостатнього виконання чинних законів.

ЗУБР ЄВРОПЕЙСЬКИЙ, БУКОВИНСЬКА СУБПОПУЛЯЦІЯ. ФОТО Ю. МАСІКЕВИЧА

АТИТИ ЇХ НАЗАВЖДИ!

КІТ ЛІСОВИЙ (ФОТО Я. ГОЛЕЧКА)

В Українських Карпатах популяція kota лісового становить 300-400 особин. Трапляється в Закарпатті та в Чернівецькій області. Кіт лісовий селиться у глухих дубових, букових, мішаних, рідко ялинових лісах (висота 300-900 м н.р.м.). Причини зміни чисельності: інтенсивне вирубування лісу, різке скорочення площ старих листяних лісів, особливо дібров, активне рекреаційне використання лісів, застосування мисливських капканів тощо.

Ведмеді, зубри та рисі знаходяться під міжнародним захистом у рамках Бернської конвенції, Директиви Європейського союзу щодо охорони середовищ існування, Європейської Червоної книги та Червоної книги України, однак українські популяції цих тварин є маленькими, навіть у порівнянні з сусідніми країнами. Наприклад, у 2003 році в Румунії кількість ведмедів становила 4350 тварин, а рисі – 1800. Бещадський національний парк у Польщі, який межує з Україною і знаходиться недалеко від Національного природного парку "Сколівські Бескиди", налічує понад 200 зубрів, тоді як на території українського природного парку їх менше 10 осіб. Таким чином, популяції цих тварин у сусідніх країнах є значними і можуть слугувати генофондом для відновлення популяцій в Європі, і, звичайно, в сусідній Україні.

РИСЬ. ([HTTP://WWW.KARPATY.COM.UA](http://www.karpaty.com.ua))

Україна стала першою державою з Карпатського регіону, яка ратифікувала Карпатську конвенцію. Цей документ має на меті узгодити діяльність усіх країн регіону, що спрямована на збереження біорізноманіття Карпат. А для того, щоб його зберегти, насамперед треба охороняти довкілля в максимально природному вигляді. Чому це потрібно?

Річ у тім, що чисельність багатьох видів ссавців на території Українських Карпат неухильно зменшується. Ці сумні дані стосуються оленів, зубрів, ведмедів, рисі, диких кабанів. Але не тільки. Біднішими стають ліси, бруднішими – ріки, в Карпатському регіоні почастишали повені. Це означає, що деградує довкілля, порушені зв'язки в комплексах живих організмів – біогеоценозах (екосистемах). Після вирубування лісів, будівництва доріг чи нафтопроводів у Карпатах (як і в інших регіонах України) залишилися надто малі території для спокійного існування тварин. Через це в них виникли проблеми з потомством. Тому наше нагальне завдання – відродити цілісність природи: мають бути великі ліси, мають бути заплави біля річок, мають бути степи й болота. І всі ці "пазли" – шматочки природи, мозаїка життя – мають бути об'єднані в єдину систему – екомережу. А для цього конче потрібно об'єднати всі заповідники та заказники, всі ділянки живої природи, які ще залишилися, в єдину екомережу.

Карпатська популяція рисі оцінюється в кількості близько 2500 особин. Близько 300 рисей проживають в Українських Карпатах. Рись є рідкісною твариною і вона епізодично зустрічається, в основному, в гірських масивах Горганів, Свидовця, Чорногори та Бескидів. Точна кількість тварин в цих місцях невідома.

Національний природний парк "Вишнівецький" (Чернівецька обл.) (фото Д.Коваленка)

*Bison with radio-collar
photo: Hermann Wreesmann*

Для Українських Карпат схема такої мережі вже є. Чому так важливо створити єдину екомережу? Чому недостатньо мати окремі природні чи заповідні території? Для того, щоб усе це зрозуміти, треба, щоб у розділі навчальної програми з біології "Надорганізовмі рівні життя" до переліку питань були внесені й такі, які стосуються генетичної структури популяцій, негативного впливу дрейфу генів у нечисленних популяціях, котрим загрожує вимирання.

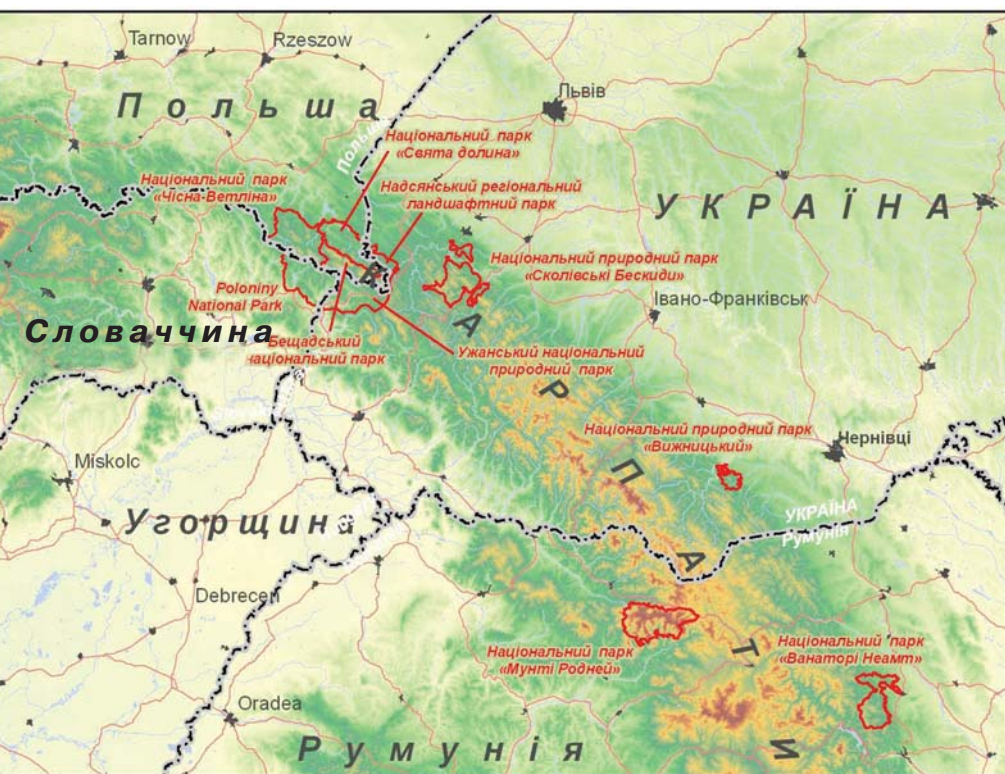
Отже, якщо не створити екокоридорів на рівні районів і регіонів по всій Україні (у цьому теж її соборність – соборність життя), не з'єднати екокоридорами Україну з сусідніми державами, то тоді і окремі природні масиви, зокрема Українські Карпати, втрачать можливість відновлення популяцій окремих видів на власній території. Та ми віримо в те, що і у нас, і у "братів наших менших" – тварин, і взагалі у природних екосистем Карпат, біогеоценозів, є шанс на виживання, є шанс на життя. І цей єдиний шанс на життя нам усім разом треба обов'язково використати, зберігши природу, біосферу, а в кінцевому підсумку – людину і нашу чудову планету Земля.

Фото ландшафтів Українських Карпат О.Самоварова

Відновлення природних екосистемних зв'язків (екокоридорів) між популяціями ведмедів, зубрів, рисі та інших тварин в Україні та сусідніх країнах надає важливі умови для їх виживання.

Якщо цими екокоридорами управляти відповідним чином, вони можуть стимулювати міграцію і генетичний обмін між популяціями диких тварин, що в результаті поліпшить фізичний статус тварин і збільшення кількості тварин в популяціях.

КЛЮЧОВІ ТЕРИТОРІЇ ЕКОМЕРЕЖІ

Вижницький, Ужанський національні природні парки та НПП "Сколівські Бескиди" в Україні, "Чісна-Ветліна" (Cisna-Wetlina) та "Долина Сяну" (San Valley) – національні парки в Польщі, "Мунті Родней" (Muntii Rodnei) і "Ванаторі Неамт" (Vanatori Neamt) – національні парки в Румунії (див. карту) є ключовими територіями екомережі і вони є дуже важливими для виживання ведмедів, зубрів, рисі та інших важливих видів флори та фауни. Ведмеді, рисі та зубри можуть бути збережені і продовжувати жити в Україні, якщо нам вдасться реалізувати необхідні умови для них. Перш за все, необхідно створити умови для безпечного вільного пересування тварин між Україною, Польщею та Румунією відповідними екокоридорами, які мають з'єднати вказані ключові територію та повинні мати науково-обгрунтоване управління.